

SOURCES ON HATRED

by Rabbi Dr. Nachum Amsel

These sources are from the book, "The Encyclopedia of Jewish Values" published by Urim, or the upcoming books, "The Encyclopedia of Jewish Values: Man to Man" or "The Encyclopedia of Jewish Values: Man to G-d" to be published in the future.

(1) ויקרא יט: יז

לא-תשנא אֶת-אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת-עַמִּיתְךָ וְלֹא-תִשָּׂא עָלָיו חָטָא :

(2) עובדיה א: יב

וְאֶל-תִּרְא בְיָוִם-אָחִיךָ בְיָוִם נִכְרוּ וְאֶל-תִּשְׁמַח לְבָנֵי-יְהוּדָה בְיָוִם אָבְדָם וְאֶל-תִּגְדֹּל בְּיָד בְיָוִם צָרָה :

(3) משלי כד: יז-יח

בְּנִפְל אוֹיְבֶיךָ [אוֹיְבֶיךָ] אֶל-תִּשְׁמַח וּבְכַשְׁלוֹ אֶל-יִגַּל לְבָבְךָ : פֶּן-יִרְאָה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהִשִּׁיב מֵעָלָיו אָפוֹ :

(4) אבות ד: יט

שמואל הקטן אומר, (משלי כד) בנפול אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך, פן יראה יי ורע בעיניו והשיב מעליו אפו :

(5) יומא ט :

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים.

(6) שבת לא.

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור.

(7) ספר החינוך, מצוה רלח

...כי שנאת הלב גורמת רעות גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו ואיש ברעהו והיא סבה לכל המסורות הנעשים בין האנשים והיא המדה הפחותה והנמאסת..

(8) אבות ב: יא

רבי יהושע אומר, עין הרע, ויצר הרע, ושנאת הבריות, מוציאין את האדם מן העולם :

(9) ברכות כח :

אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים עמד שמואל הקטן ותקנה.

(10) מגילה טז :

אמר רבא לא מפני שאוהבין את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן הכין לו.

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב בשביל משקל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

11) אבות דרבי נתן כג

איזו גבור שבגבורים זהו שכובש את יצרו ... ויש אומרים מי שעושה שונא אוהבו.

12) רמב"ם, הלכות רוצח יג:יג

הפוגע בשנים אחד רובץ תחת משאו ואחד פרק מעליו ולא מצא מי שיטעון עמו מצוה לפרוק בתחילה משום צער בעלי חיים ואחר כך טוען במה דברים אמורים בשהיו שניהם שונאים או אוהבים אבל אם היה אחד שונא ואחד אוהב מצוה לטעון עם השונא תחילה כדי לכופ את יצרו הרע:

13) שמות כג:ה

כִּי-תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׁנֵא רֵבֶץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדְלָתָּ מֵעֵזֵב לוֹ עֵזֵב תַּעֲזֹב עִמּוֹ :

14) סנהדרין לט:

באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא אמר להן הקדוש ברוך הוא מעשה ידי טובעין ביים ואתם אומרים שירה לפני

15) משנה סנהדרין ג:ה

האוהב והשונא. אוהב, זה שושבינו. שונא, כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה.

16) אורחות צדיקים, שער השישי "שנאה"

השנאה המידה הזאת יש בה לאו, דכתיב (ויקרא יט יז): "לא תשנא את אחיך בלבבך", ובוזה הוזהרנו להסיר מנפשנו מידת השנאה. והיא מידה הגורמת עוונות הרבה, כמו לשון הרע, כי השונא את חבירו מספר לעולם בשנאתו, וקובל עליו, ותמיד דורש רעה עליו, ושמח לאידו, וגורמת נזקו שיזיק לו כשיוכל להזיק לו, ונוקם ונוטר לו, ולא ירחם עליו אפילו הוא דחוק מאד. ומחמת השנאה יגנה את מעשיו הטובים, וישניאם בעיניו ובעיני אחרים, ומונע טוב מבעליו, ולא יודה לו על האמת, ואם חייב לו - הוא נוגשו:

17) משפטי השלום, ב:ח, י'-יב

מהות השנאה -- מי שמתוך הרגשת כעס או שנאה אינו שואל בשלום חבירו הרי זה עובר על "לא תשנא", ואם לא דיבר עם חבירו שלשה ימים מחמת איבה הרי זה בכלל שונא ופסול לדון אותו בב"ד אע"פ שראובן שונא את שמעון או בני ביתו י"א שאסור לו לשמעון לשנא את ראובן אבל יכול להתרחק ממנו, ואדרבה יש בזה כפיית היצר וכאשר שמעון יוסיף לו אהבה בעה"י עי"ז ישלים עמו...

18) ויקרא יט:יז

לֹא-תִשְׁנָא אֶת-אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת-עַמִּיתְךָ וְלֹא-תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא :

19) ערכין טז:

תנו רבנן: (ויקרא י"ט) לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו, לא יסטרנו, ולא יקלקלנו? ת"ל: בלבבך, שנאה שבלב הכתוב מדבר.

20) בראשית לד:ד

וַיִּרְאוּ אָחָיו כִּי-אֵתוּ אֶהָב אֲבִיהֶם מִכָּל-אָחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם :

21) פירוש רש"י על בראשית לד:ד

ולא יכלו דברו לשלום - מתוך גנותם למדנו שבחם, שלא דברו אחת בפה ואחת בלב:

22) מדרש, ילקוט שמעוני, ויקרא יט תריג

"לא תשנא את אחיך" יכול לא תכנו ולא תסטרנו ולא תקללנו, תלמוד לומר בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר.

23) רמב"ם, ספר המצות, לא תעשה שב

... ולשון הספרי לא אמרתי אלא שנאה שבלב אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על זה הלאו אבל על לא תקום ולא תטור.

24) רמב"ם, הלכות דעות ו:ה-ו

כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר "לא תשנא את אחיך בלבבך", ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל המכה את חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא. כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק... אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך...

25) ספר החינוך, מצוה שלח

שלא לשנא שנאת הלב אחד מישראל, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ז] "לא תשנא את אחיך בלבבך". ולשון ספרא, לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב. וכמו כן בערכין [ט"ז ע"ב] בשנאה שבלב הכתוב מדבר. אבל כשיראה לו שנאה וידוע שהוא שונאו אינו עובר על זה הלאו, אמנם הוא עובר על לא תקום ולא תטור, ועובר כמו כן על עשה, שנאמר [שם, שם י"ח] ואהבת לרעך כמוך. ומכל מקום שנאת הלב היא קשה מכל השנאה הגלויה, ועליה תזהיר התורה ביותר:

26) בראשית כא:כה

והוכח אברהם את-אבימלך על-אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך:

27) פירש רמב"ן על ויקרא יט:יז-יח

לא תשנא את אחיך בלבבך - בעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר (משלי כו כד) בשפתיו ינכר שונא, הזכיר הכתוב בהווה: ואמר הוכח תוכיח את עמיתך. מצוה אחרת, ללמדו תוכחת מוסר, "ולא תשא עליו חטא" שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר, ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו. ואחרי כן צוה שתאהוב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו, והאוהב לו מקיים עשה: והנכון בעיני, כי "הוכח תוכיח", כמו והוכיח אברהם את אבימלך (בראשית כא כה). ויאמר הכתוב, אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך, או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא ישנא אותו אבל יזכור החטא בלבו, ולפיכך יזהירו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהב לו כמוהו:

28) קהלות יעקב, ערכין ד

הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה פי' קדושים על הכתוב לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך מבאר שלפי פשוטו הכל דין אחד שלא תשא את השנאה בלב אלא תתווכח עמו על אודות הדבר שמחמתו אתה שונא אותו שמא יתנצל או יברר שאינו כמו שאתה חושב ושמה יבקש מחילתך וכ"ד היראים במצוה ל"ט ע"ש, ולפי' במה שמודיעו שנאתו לחבירו אכתי עובר בל"ט זו עד שיודיענו עובר מה הוא שונא לו וישמע מה שמשיב לו על זה... ומשמע לעני' דלדעת הרמב"ן ז"ל ויראים היכא ששונאו מחמת קנאה וכיו"ב או שנאת חנם אז עובר לעולם אע"פ שהודיע שנאתו והתווכח עמו עובר זה...

ולפי פירש"י ז"ל אין לנו שום מקור דכשמודיע שנאתו ליכא לאו זה, דמה שכתוב "בלבבך" לא לאפוקי מודיע השנאה אלא ללמד שהשנאה שבלב אסרה תורה בין מודיעו בין אינו מודיעו, אלא שהכי' מדבר במי שצריך להכותו לשם תוכחה דעכ"פ שנאה שבלב אסור שאף על פי שעושה מעשה המורה על שנאה כגון מכהו מ"מ לא יהא שונאו באמת...

29) ספר חפץ חיים, הלכות לשון הרע, פתיחה ופירוש באר מים חיים

ד"ל תשנא את אחיך בלבבך, כגון אם בפניו שלום ודבר את רעהו, ושל לא בפניו מבאיש את ריחו בפני אחרים, ועל אחת כמה וכמה אם בפרוש מצוה להם, שלא ילכו ויודיעוהו, דבנדאי עובר על לאו זה:

ולפעמים עובר המספר וכו' - ואף שאמרו בגמרא דערכין (ט"ז ע"ב) דבשנאה שבלב הכתוב מדבר והובא דבר זה ברמב"ם במדע פ"ו הלכה ה' וז"ל והמכה חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר בלא תשנא. כוונתו דוקא מחרפו, אף שגברה שנאתו עד שפלטה לחוץ עכ"פ ידע חבריו איך להשמר ממנו, אבל בשנאה שבלב אף דלא ידע איך להשמר ממנו, ולכן אסרה התורה את זה בפרטיות וא"כ בעניננו הנ"ל הוא תרתי לגרעותא. א) שגברה שנאתו כ"כ עד שפלטה לחוץ. ב) שלא ידע חבירו איך להשמר ממנו כיון שבפניו הוא מדבר עמו בדרך שלום ואהבה ואך שלא בפניו הוא מכהו בלשון פיו... ולשון ספרא לא אמרתי אלא בשנאה שבלב. אמנם כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונא אותו אינו עובר על לאו זה ועובר על "לא תקום ולא תטור" "ואהבת" עכ"ל. הרי שביאר הרמב"ם בפרוש והראה לו וכו' והודיעו וכו' וכן החינוך כתב ג"כ כלשון הזה של הרמב"ם:

30) משפטי השלום, ב:ז, ה

ולפי"ז דוקא כששונאו בלבו עובר על הלא תעשה אבל כשהראה לו השנאה והודיעו שהוא שונאו אינו עובר על לאו זה ומ"מ לכאורה למעשה אין נ"מ בזה שעדיין יעבור על לא תקום ולא תטור ועל ואהבת לרעך כמוך שם "ח אלא ששנאת הלב היא חזקה יותר מן הכל והמג"א והחפץ חיים נקאו בדעה זו וי"א שאפילו את הבעל עבירה שמותר לשנאותו (ייתבאר לקמן) אסור לשנאותו בלבו ולהראות לו פנים יפות אלא יראה ויגלה לו את שנאתו, וכ"ש שאסור לשנוא סתם יהודי מדין "ואהבת לרעך כמוך".

31) העמק שאלה על שאילתות כז

...אבל בלא סהדי דעביד איסורא אסור לשנאותו כלל, אלא ודאי כל מותר להכותו ולקללו מותר לשנאותו וכ"כ רבינו להלן...

32) תורת האדם לאדם, קובץ ג (הרב אשר וייס) דף 71

ובשאלתות דר' אחאי סי' כ"ז נראה דעובר בלא תשנא "רק" בשנאה שבלב אלא "אף" בשנאה שבלב וק"ו כשהכהו או צערו וז"ל יכול לא יכנו ולא יקללנו כו' ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר ועיין בכל דבריו דמשמע דרבותא קמ"ל דעובר אף על שנאת הלב...

33) פירוש המאירי על יומא עה.

לעולם לא תהא שנאת אדם מונעתו מלהטיב לחבירו בכל מה שאפשר לו להיטיב והוא שנאמר "לא תשנא את אחיך בלבבך"

34) תורת האדם לאדם, קובץ ג (הרב אשר וייס) דף 71

המאירי ביומא ע"ה ע"א כתב לעולם לא תהא שנאת אדם מונעתו מלהטיב בכל מה שאפשר לו להטיב והוא שנאמר "לא תשנא את אחיך בלבבך" ומתבאר מדבריו עובר בלאו על עצם השנאה שבלבו אלא א"כ נמנע מלהטיב לזולתו מחמת שנאתו ומשמע דאין הלאו על המחשבה והרגשת הלב אלא על הנהגה של שנאה ורק כאשר הביאתו לזולתו למנוע ממנו טובה שהיה עושה לו לולי שנאה שבלבו עובר בלאו וזו שיטה מחדשת.

35) אורחות צדיקים, שער השישי "שנאה"

יש כמה מיני שנאה: יש שונא את חבירו עבור שהזיק לו בממונו, או שהכהו, או עבור שביישהו, או שהוציא עליו שם רע. על כל אלו וכיוצא בהן לא ישנא את חבירו וישתוק, ...יש רעה, והיא שנאת חנם, והיא החריבה בית שני. ושנאה מחמת קנאה היא רעה ממנה. וראוי לאדם לייסר את נפשו להתרחק מהן. ויש שונא את חבירו עבור שאינו גומל לו חסד, או שאינו נותן לו מתנה כפי חפצו, או שאינו מלוה לו בשעת דחקו. ראוי לאדם להתרחק מכל זה ומכיוצא בו. אך יקבל מאהבה כל מה שיגזור לו הבורא, ברוך הוא, ולא יבטח באדם, ויחשוב: אילו הייתי זוכה מאת המקום, ברוך הוא, היה נותן לידי זולתי מתנת בשר ודם והלואתם... וגם אומן שונא בני אומנותו - הכל הבל ורעה רבה, כי יחשוב ששום אדם לא יוכל להרויח יותר ממה שגזר לו הבורא.... ויש שנאה רעה ממנה - כגון בני אדם השונאים עושי טובה ורודפי צדק, כענין שנאמר (תהלים לח

46) ברכות נה :

כי הא דרבא כי הוה חליש יומא קמא לא מגלי מכאן ואילך אמר ליה לשמעיה פוק אכריז רבא חלש מאן דרחים לי לבעי עלי רחמי ומאן דסני לי לחדי לי וכתוב בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו.

47) סנהדרין מו :

תנו רבנן אילו נאמר חטא ותלית הייתי אומר תולין אותו ואחר כך ממיתין אותו כדרך שהמלכות עושה תלמוד לומר והומת ותלית ממיתין אותו ואחר כך תולין אותו הא כיצד משהין אותו עד סמוך לשקיעת החמה.

48) דברים כא:כב-כג

וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ : לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלקים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר ד' אלקיך נתן לך נחלה :

49) קהלת ג:ח

עת לָאָהֵב וְעֵת לְשֹׂנֵא עֵת מְלַחְמָה וְעֵת שְׁלוֹם :

50) מדרש, קהלת רבה ג:י'

ועת לשנוא בשעת מלחמה.

51) מגילה טז.

כתיב לכו בנפל אויבך אל תשמח אמר ליה הני מילי בישראל אבל בדידכו כתיב ואתה על במותימו תדרוך.

52) יומא כב :

בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית את עמלק אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצאה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה.

53) פסחים קיג:

כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה רב נחמן בר יצחק אמר מצוה לשנאתו שנאמר יראת ה' (שונאי) (שנאת) רע.

54) רמב"ם, הלכות רוצח יג:יד

השונא שנאמר בתורה הוא מישראל לא מאומות העולם והיאך יהיה לישראל שונא מישראל והכתוב אומר (ויקרא י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך אמרו חכמים כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר הרי זה מצוה לשנאו עד שיעשה תשובה ויחזור מרשעו תשובה אם מצאו נבהל במשאו מצוה לפרוק ולטעון עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא תשובה אם מצאו נבהל במשאו מצוה לפרוק ולטעון עמו ולא יניחנו נוטה למות שמא ישתהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת שנאמר (יחזקאל ל"ג י"א) אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה.

55) ספר החינוך, מצוה שלח

...ועובר עליה וקבע שנאה בלבו לאחד מכל ישראל הכשרים, עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור, אלא מצוה לשנאותם אחר שנוכחית אותם על חטאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן, שנאמר [תהילים קל"ט, כ"א] "הלא משנאיך ד' אשנא ובתקומיך אתקוטט":

56) חזון איש, הלכות שחיטה, סימן ב:טז

ונראה דאין דין מורידין אלא בזמן שהשגחתו ית' גלוי כמו בזמן שהיו נסים מצוין ומשמש בת קול... אבל בזמן ההעלם שנכרתה האמונה מן דלת העם אין במעשה הורדה גדר הפרצה ... וכיון שכל עצמנו לתקן איו הדין נוהג בשעה שאין בו תיקון ועלינו להחזירם בעבותות אהבה ולהעידם בקרן אורה במה שידינו מגעת.

57) פסחים קיג: ורש"י שם

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי...
מותר לשנוא אותו - הרואה דבר ערוה בחבירו יחידי, אף על פי שאינו רשאי להעיד, מותר לשנאתו:

58) דברים יג:ז-ט ופירוש רש"י

כִּי יִסִּיתֶךָ אֶחִידֶךָ בֶּן אִמֶּךָ או בְּנֶךָ או בְּתֶךָ או אִשְׁתְּ חִיקֶךָ או רֵעֶךָ אֲשֶׁר כָּנַפְשֶׁךָ בְּסִתְּךָ לֵאמֹר יִלְכֶה וְנִעְבְּדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אֶתָּה וְאַבְתֶּיךָ: מֵאֵלֵהֶי הָעַמִּים אֲשֶׁר סָבִיבְתֶיכֶם הַקְּרִבִים אֵלֶיךָ או הַרְחִיקִים מִמֶּךָ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ: לֹא תֵאבְדָה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֱלֹוֹ וְלֹא תִחוּס עִינֶךָ עָלָיו וְלֹא תִחַמַּל וְלֹא תִכְסֶה עָלָיו:

לא תאבה לו - לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב:

59) רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה יז-יח

שהזהיר המוסת מאהוב המסית או להאזין לדבריו והוא אמרו ית' לא תאבה לו ולשון ספרי מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך יכול אתה אוהב לזה תלמוד לומר לא תאבה לו: שהזהיר המוסת מעזוב לשנא המסית אבל חייב לשנא אותו בהכרח וכשלא ישנאהו עובר על מצות לא תעשה והוא אמרו ית' ולא תשמע אליו ובא הפירוש מכלל שנאמר עזב תעזב עמו יכול אתה עוזב לזה תלמוד לומר ולא תשמע אליו:

60) ספר החינוך תנז-תנח

שנמנענו כמו כן שלא להטות אוזן לדברי מסית ולא לחבב אותו בשום דבר. וענין מסית הוא מי שמסית אחד מבני ישראל ללכת לעבוד עבודה זרה, כגון שישבה לו פעולת עבודה זרה וישבחה לו כדי שילך אחריה ויעבדה ויצא מתחת כנפי השכינה, ועל זה נאמר [דברים י"ג, ט"ז], לא תאבה לו: שלא לעזוב השנאה מן המסית: שתהיה שנאת המסית קבועה בלבבנו, כלומר שלא נקל בנטירת הנקמה ממנו על כל הרעה אשר חשב לעשות, ועל זה נאמר [דברים י"ג, ט"ז], ולא תשמע אליו, כלומר אל תהי נשמע אליו להעביר מלבך נטירת נקמתך ממנו, וכן אמרו זכרונם לברכה [ספרי כאן] בפירוש זה הכתוב, מכלל שנאמר בישראל עזוב תעזוב עמו, ותרגם אונקלוס משבק תשבוק מה די בלבך עלוהי, יכול אתה עוזב לזה המסית גם כן, תלמוד לומר ולא תשמע אליו:

61) חפץ חיים, באר מים חיים, ס"ק ט

שונאים - וראיה מגמרא הנ"ל במו"ק, והרי בודאי היו שונאים זה לזה, דדתן ואבירם בודאי היו שונאים למשה רבנו ע"ה מכבר כמ"ש כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך משמע דהם עדיין מבקשים, וגם עתה היו שונאים לו כדמוכחי קראי בפי קרח בכל הסיפור, ומשה רבנו ע"ה בודאי היה ג"כ שונאם כמ"ש הלא משנאיך ה' אשנא וכיו' והם בודאי בכלל שונאי ה' הם שרצו להדיח את כל ישראל מתורת ה' שהכחישו את נבואתו הקדושה ויציאת מצרים שהיה על ידי ה' והפכו את הקערה על פיה שאמרו מדוע תתנשאו וגו':

62) שולחן ערוך, אורח חיים נג:יט

יש מונעים גר מלהיות ש"צ ונדחו דבריהם אפילו יחיד יכול לעכב ולומר איני רוצה שפלוגי יהיה חזן אם לא שכבר הסכים עליו מתחלה: הגה: ודוקא שיהיה לאותו יחיד טעם הגון על פי טובי העיר אבל בלאו הכי אין היחיד יכול למחות בש"צ (מהרי"ו סי

ס' ואם הוא שונאו יכול למחות בו קודם שהסכים עליו (מהר"ם פדואה סימן ק"ד ומהר"ק שורש מ"ד) ומי שהוא שונא לש"צ לא יעלה לספר תורה כשקורא התוכחה (אור זרוע) :

63) פירוש משנה ברורה על שולחן ערוך, אורח חיים נג:יט

(נא) **יכול לעכב** - בעת ההתמנות והטעם (מב) שהרי התפלות במקום התמידים תקנום וכל ישראל יש להם חלק בתמידים ומי יוכל להקריב קרבנו שלא מדעתו אם לא שכבר הסכים עליו ואז אין יחיד וגם חצי הקהל יכולין להעבירו אפי' רוצים ליתן לו שכרו משלם כיון שלא עשה שלא כהוגן אבל רוב הקהל יכולין להעבירו אם נותנין לו שכרו משלם [א"ז] ועכשיו הרשות להעבירו רק ביד ז' טובי העיר או הנבררים כל מקום ומקום לפי התקנה [פמ"ג]:

(נב) **איני רוצה** - (מג) ודוקא שיש ש"ץ אחר שיוכלו הקהל להשכירו בדמיו אבל אם אינו בנמצא או שהוא בנמצא אלא שבא להוסיף בדמים יכולין הקהל לומר לו אין בידינו להוסיף אלא הוא יוסיף משלו ואף אם יברר טענתו שזה השני הוא מעולה מן הראשון כנגד תוספות הדמים אפי' יכולין הקהל לומר אין יכולת כ"כ בידינו להוסיף בדמים: (נג) **שפלוני יהיה חזן** - ה"ה בכל המינוים יכול למחות אפילו בחכם מרביץ תורה [תופס ישיבה] ודוקא כשרוצה לקבל אחר אבל אם מוחה שאינו רוצה שיהיה מרביץ תורה בקהל פשיטא שאין במחאתו כלום ואפילו המיעוט יכולין לכוף לרוב ואפילו ברוצה למנות אחר אם אותו שרוב הקהל מסכימים עליו הוא עדיף מזה ג"כ אינו יכול למחות ואפשר דאפילו מיעוט יכולין לכוף לרוב לשכור מעולה [כנה"ג] כתבו האחרונים שזה הדין דשו"ע הוא דוקא בימיהם אבל היום שידוע שבעו"ה הרבה מחזיקין במחלוקת בלי טעם וריח וכונתם שלא לש"ש אם היו צריכין לשאול לכל יחיד ויחיד בענין המינויים בין לענין מינוי הש"ץ או מרביץ תורה ואב"ד בעיר וכל כה"ג לא היו מסכימים לעולם ע"כ הולכין אחר רוב פורעי המס ואפילו פסולי קורבי בנייהם [מ"א] ועכשיו המנהג שהולכין אחר ז' טובי העיר או אחר הנבררים מן הקהל ע"ז כל מקום ומקום לפי מנהגו [פמ"ג] והכל שלא ירבו המחלוקת ואין משגיחין על יחיד והמ"א כתב עוד טעם דלא שייך היום דין דעיכוב יחיד לענין ש"ץ דדוקא בזמניהם שהיה הש"ץ מוציא רבים י"ח בתפילתו אז היה יחיד יכול לעכב דאין נעשה שלוחו בע"כ משא"כ עתה שכולם בקיאים רק הש"ץ הוא לפיוטים אע"פ שאומר קדיש וברכו אין כל כך קפידא:

64) שולחן ערוך, יורה דעה שלח:ב ופירוש שפתי כהן

אפי' הגדול ילך לבקר הקטן ואפילו כמה פעמים ביום ואפילו בן גילו וכל המוסיף ה"ז משובח ובלבד שלא יטריח לו: **הגה** י"א דשונא יכול לילך לבקר חולה (מהר"ל קצ"ז) ולא נראה לי אלא לא יבקר חולה ולא ינחם אבל שהוא שונאו שלא יחשב ששמח לאידו ואינו לו אלא צער. כן נראה לי (ש"ס פ' כ"ג):

אלא לא יבקר נו' - וכתב הב"ח דללוות את השונא ליכא למיחש לשמח לאידו באשר הוא סוף כל האדם אבל לנחם אבל או לבקר חולה שהוא שונאו יש לחוש לכך ומיהו הכל לפי מה שהוא השנאה ולפי מה שהם השונאים:

65) שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מ:יא

יניחום אבלים ע"י הטעלעפאן /הטלפון/ ובדבר אם מקיים מצות נחום אבלים ע"י הטעלעפאן, הנה בנחום אבלים איכא תרתי ענינים חדא לטובת אבלים החיים שהם טרודים מאד בצערם מחוייבין לדבר על לבו ולנחמו שבשביל זה הרי ג"כ מחוייבין לילך לביתו למקום שהוא נמצא, ושנית לטובת המת כדאיתא בשבת דף קנ"ב א"ר יהודה מת שאין לו מנחמין הולכין עשרה בני"א = בני אדם = ויושבין במקומו ומסיק עובדא דמת שאין לו מנחמין שבכל יומא הוה דבר ר' יהודה בי עשרה ותיתבי בדוכתיה ואיתחזי ליה בחלמו דר' יהודה וא"ל תנוח דעתך שהנחת את דעתך, הרי ממילא ידעינן דכשיש מנחמין איכא בזה גם טובת המת, ומטעם זה כתב הרמב"ם בפ"ד מאבל ה"ז יראה לי שנחמת אבלים קודם לבק"ח = לבקור חולים = שנחום אבלים גמ"ח עם החיים ועם המתים, ופשוט שאיירי הרמב"ם כשידוע לו שיש שם מי שיעשה צרכי החולה דאלי"כ אף שיש שם בנחמות אבלים תרתי ואפילו היה יותר מזה היה צריך לילך אל החולה דפק"נ = דפקוח נפש = דוחה כל המצות, ואף ת"ת = תלמוד תורה = שא"ר יוסף במגילה

דף ט"ז שגדול מהצלת נפשות מ"מ דוחין ת"ת ואפילו של רבים להציל נפש מישראל, אבל כוונת הרמב"ם הוא דמצד חשיבות המצות מצד עצמן הרי נחום אבליס קודם מבק"ח שאית בה תרתי שלכן כשליכא ענין פק"נ שידוע שיש שם מתעסקין שעכ"פ חייב כל אחד לבקר החולה צריך לילך לנחם האבליס ול"ק כלום מה שהקשה הרדב"ז מהא דבק"ח יש בו ענין פק"נ, ואולי סובר הרדב"ז דמאחר דאיכא לפעמים בבק"ח ענין פק"נ יש להאדם להקדים תמיד בק"ח קודם נחום אבליס כדי שלא יבא לטעות איזה פעם וגם אולי בלא זה אלא כדי שיתרגל לידע דחולה שהוא חי קודם ולא יצטרך לאמוד בכל פעם שיזדמן בזה. אבל משמע לי שהרדב"ז סובר שאף בידוע שיש שם מתעסקין בצרכי החולה מ"מ מצד מצות בק"ח לבד שמתפלל עליו שם שמתקבל יותר התפלה משום ששכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה, דהא אינו מביא הרדב"ז הא דר"ע אלא הא דרב דימי בנדרים דף מ' דאמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה ומפרש בגמ' הגרמא שיחיה הוא בזה שמבקש עליו רחמים שיחיה הרי דזה שמתפלל עליו נחשב גורם שיחיה, אבל הרמב"ם אינו סובר שזה יכריע העדיפות דאיכא תרתי בנחום אבליס, ל"מ כשהוא רק קדימת זמן בעלמא אלא אפילו כשא"א לו לקיים אלא אחת מהן שנמצא כשילך לנחום האבליס לא יוכל לילך לבק"ח מ"מ הא אפשר להתפלל בביתו ועדיפות התפלה אצל החולה פשיטא לו שאין בזה להכריע התרתי דאיכא בנחום אבליס. ומשמע לי שמצד האבל החי שייך לקיים גם ע"י הטעלעפאן, אבל המצוה שמצד טובת המת לא שייך אלא דוקא כשיבא לשם במקום שמתנחמין או במקום שמת, ואף מצד האבל החי נמי ודאי עדיף כשבא לשם שהוא גם מכבדו שזה עצמו הוא ג"כ ענין תנחומין כלשון ר"ע במו"ק דף כ"א כשמתו בניו והספידום כל ישראל עמד ר"ע ואמר אחבנ"י שמעו אפילו שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם, וענין הכבוד לא שייך ע"י הטעלעפאן, דלכן למעשה אם אפשר לו לילך לבית האבליס שהוא קיום מצוה שלמה לא שייך שיפטר בטעלעפאן, אך קצת מצוה יש גם ע"י הטעלעפאן שלכן אם א"א לו ללכת לבית האבליס כגון מחמת חולי או שהוא טרוד בטירדא דמצוה יש עליו חיוב לקיים מה שאפשר לו יש לו לנחם ע"י הטעלעפאן דג"כ איכא בזה מצוה ולא יאמר כי מאחר שאינו יכול לילך לבית האבליס אין עליו שום חיוב כלל. וכה"ג כתבתי בתשובה ביו"ד ח"א סימן רכ"ג לענין בקור חולים עיין שם.

66) רץ כצבי (הרב צבי רייזמן), ירח האיתנים יא:ב-ג

ונראה לדון בענין ניחום אבליס על ידי שונא בהקדם דברי האגרות משה (או"ח ח"ד סימן מ אות יא) שבניחום אבליס יש שני עניינים (א) טובת אבליס החיים שהם טרודים מאד בצערם מחוייבין לדבר על לבו ולנחמו שבשביל זה הרי ג"כ מחוייבין לילך לביתו למקום שהוא נמצא (ב) לטובת המת כדאיתא (בשבת דף קנב... הרי ממילא ידעינן דכשיש מנחמין איכא בזה גם טובת המת דברי האגרות משה נסבו אודות השאלה אם יכול לקיים מצות ניחום אבליס בטלפון והנה פשוט וברור שמחלוקת המהרי"ו והרמ"א ופשרת הש"ך שאם יש שנאה בין המנחם והמנוחמים האם צריך השונא ללכת לנחם נאמרה ביחס לענין הראשון של מצות הניחום טובת האבליס החיים ובה נחלקו האם מצד טובת האבליס מחוייב ללכת לנחמם או לא אולם ביחס לענין השני של מצות הניחום טובת המת לכאורה מה זה משנה שיש שנאה בין האבליס והמנחם החיים לענין טובת המת שעדיין מחוייב בה הגם שהחי שנאו עליו ובענין ניחום אבליס כשמת שונאו יש ללמוד מדברי הש"ך הנ"ל בשם ה"ח שבלידוי המת אין לחשוש משום שמחה לאידו באשר הוא סוף כל האדם שבוודאי צריך לנחם אבליס כשמת שונאו כי לאחר שמת ודאי אין לחשוש משום שמחה לאידו ומכל מקום יתכן שכאשר בא לנחם אבליס כשמת שונאו מקיים רק את ענין טובת האבליס החיים ולא את ענין טובת המת כי יתכן שאם המנחם הוא שונאו של המת אין למת הנחת הדעת מאותו ואינו דומה לענין לוית המת שהוא לצורך כבוד ואינו ענין של הנחת הדעת...

...ונראה שהסברות שכתבו השבט יהודה והמטה משה מדוע שונא צריך לקיים מצות ביקור חולים שייכות גם לענין קיום מצות נחום אבליס על ידי שונא הל לענין החלק של "טובת החיים" ולכאורה גם לענין "טובת המת", שכן מובא בשו"ע (או"ח סימן תרו סעי' א-ב) שענין בקשת מחילה שייך לא רק לגבי אנשים חיים אלא אף במתים עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו...

... ולכאורה גם סברת המטה משה שאדרבה לשונא יש יותר מצוה לבקר חולה כדי לכופ את יצרו שייכת גם בניחום אבליס שאם היתה שנאה בין המת ובניו או בין האבליס ובניו ודאי שעליו ללכת לנחם ולכוף את יצרו.